

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Окулова Людмила Олександрівна,

доцент кафедри «Філологія»

Одеського національного морського університету

ORCID ID: 0000-0002-8798-0034

Представлене дослідження є спробою вивчити та описати особливості відтворення категорії емотивності українською мовою на матеріалі роману М. Етвуд «Оповідь служниці» та українського перекладу у виконанні О. Оксеніч. Об'єктом дослідження вибрано емотивну лексику англomовного художнього тексту та її переклад українською мовою. Предметом – перекладацькі трансформації та прийоми для здійснення адекватної передачі українською мовою емотивної інформації у досліджуваному англomовному тексті на лексичному рівні. Для досягнення поставленої мети, перш за все, проаналізовано та розкрито поняття «емотивність» та відмежовано від поняття «емоційність». Далі досліджено засоби актуалізації категорії емотивності в англomовному художньому тексті й розглянуто специфіку перекладу українською мовою лексики, що номінує/виражає/описує емоції. Також установлено особливості перекладу лексичних стилістичних засобів, уживаних у романі, українською мовою. Для проведення дослідження застосовано описово-аналітичний метод; метод контрастивно-перекладацького аналізу; інтерпретативний метод; статистичний метод. У результаті дослідження зроблено висновок: лексика, що номінує/описує/виражає емоції, у тому числі й лексико-стилістичні засоби, перекладається шляхом вибору нейтральних українських відповідників, рідше – експресивно забарвлених. Мають місце й перекладацькі трансформації: смисловий розвиток, конкретизація, додавання та дослівний переклад. Усі перекладацькі трансформації та прийоми спрямовані на максимально наближений до оригіналу переклад роману українською мовою для відтворення авторського задуму та впливу на читача.

Ключові слова: емотивність, емоційність, емоція, лексика, переклад.

Okulova Liudmyla. The peculiarities of emotiveness category translation in Ukrainian in the fictional discourse (based on the English language material)

The given paper presents an attempt to study and describe the peculiarities of translation of the emotiveness category into the Ukrainian language based on the material of M. Atwood's novel «The Handmaid's Tale» and its Ukrainian translation by O. Oksenich. The emotive vocabulary of the English-language fictional text and its translation into Ukrainian were chosen as the object of the given research. The subject comprises translation transformations and techniques for adequate reproduction of emotive information into the Ukrainian language from the studied English-language text at the lexical level. In order to achieve the set goal, first of all, the notion «emotiveness» was analyzed and distinguished from the notion «emotionality». Then, the means of actualizing the emotiveness category in the English-language fictional text were investigated and the specifics of the Ukrainian translation of the vocabulary that nominates/expresses/describes emotions were considered. The peculiarities of the translation of the lexical stylistic devices used in the novel into the Ukrainian language were also established. The following methods were used to conduct the research: descriptive-analytical method; the method of contrastive and translational analysis; interpretive method; statistical method. As a result of the research, the following conclusion was made: vocabulary that nominates/describes/expresses emotions, including lexical stylistic devices, is usually translated by choosing neutral Ukrainian counterparts, less often – by choosing expressively colored ones. Translational transformations occur as well: semantic development, concretization, addition, and word-by-word translation. All translation transformations and techniques are aimed at making the Ukrainian translation of the investigated novel as close to the original as possible in order to reproduce the author's idea and particular impact on the reader.

Key words: emotionality, emotionality, emotion, vocabulary, translation.

Вступ. В останні роки велика увага приділяється вивченню емоційного стану людини з різних наукових напрямів. Лінгвістика також виявляє інтерес до емоцій та їхнього впливу на мову та мовлення. Емоції дедалі стають об'єктом різних досліджень, про що свідчать численні мовознавчі наукові розвідки. Тісний взаємозв'язок мови та емоцій сприяє появі нової лінгвістичної галузі – лінгвістики емоцій, або емотіології [1, с. 287]. Емотіологія досліджує вербальні засоби та невербальні способи реалізації емоційного стану людини. Вона також вивчає, як емоції впливають на вибір лінгвальних засобів, використання синтаксичних конструкцій та сприйняття мовлення співрозмовниками. Емотіологія розкриває тонкості та особливості, які виникають у зв'язку з вираженням емоцій через мову, урахуваючи національні особливості певної мовної спільноти.

Дослідження вербалізаторів емоцій у художніх текстах привертає увагу науковців, адже дає змогу розкрити справжній внутрішній емоційний стан персонажів твору. По-перше, це дає змогу осмислити авторську ідею, по-друге, зрозуміти психологію людини. Тому ретельне вивчення емоцій, їхніх семантико-прагматичних рис є вкрай необхідним для інвентаризації вербалізаторів емоцій, що становлять лексико-семантичну систему мови.

Дослідженню емоцій присвячено численні праці таких українських лінгвістів, як: Ю.В. Андрійченко, Х.М. Беркешук, А.А. Білас, Т.І. Бондарчук, О.П. Воробйова, М.В. Гамзюк, Г.М. Кузенко, С.М. Мандер, І.І. Мац, М.М. Мілова, Ю.М. Падалка, І.А. Свідер, М.П. Степанюк, А.А. Чернова, Є.Ю. Чайковська, Н.С. Штефанюк, І.І. Шаховська О.В. Кондратьєва та ін. Їхні наукові розвідки відображені через такі підходи до вивчення емоцій:

1) комунікативний, що ґрунтується на принципі комунікативної потенції емотивної семантики всіх мовних рівнів – від фонем до тексту;

2) культурологічний, що базується на уявленні про національно-культурну своєрідність лексем;

3) когнітивний, представники якого виходять із формули «мова – мислення» або комплексної тріади «мова – мислення – світ»;

4) психолінгвістичний – емотивна семантика в лексиконі індивіда визначається через

взаємодію лінгвістичних і психологічних детермінантів;

5) порівняльно-історичний – окреслений процесами поступових семантичних змін емотивно маркованих слів [2, с. 202].

Перекладацький аспект під час дослідження емоцій та особливості їх відтворення у процесі перекладі художніх творів висвітлено в дослідженнях Ю.В. Андрійченко, А.С. Болдиревої, Н. Глушак, Н.І. Голубенко, Т.В. Іваніна та ін. Тим не менше в українському перекладознавстві питання перекладу емоцій вивчено недостатньо: проведено низку окремих досліджень перекладу, що присвячені особливостям перекладу емоційно забарвлених одиниць, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Матеріали та метод. *Мета* представленої роботи полягає у вивченні особливостей відтворення емоцій англomовних творів українською мовою. *Об'єктом* дослідження вибрано емотивну лексику англomовного художнього тексту та її переклад українською мовою. *Предметом* – перекладацькі трансформації та прийоми для здійснення адекватної передачі українською мовою емотивної інформації у досліджуваному англomовному тексті на лексичному рівні.

Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**:

1) проаналізовано та розкрито поняття «емотивність»;

2) розмежовано *емоційність* та *емотивність*;

3) досліджено засоби актуалізації категорії емотивності в англomовному художньому тексті;

4) розглянуто специфіку перекладу українською мовою лексики, що номінує/виражає/описує емоції;

5) встановлено особливості перекладу лексичних стилістичних засобів українською мовою.

Для проведення дослідження застосовано **описово-аналітичний метод** – для аналізу емотивної лексики тексту та її українських відповідників; **метод контрастивно-перекладацького аналізу** – для порівняння англomовних оригіналів з українськими відповідниками; **інтерпретативний метод** – для опису лексем, що номінують та виражають емоції; **статистичний метод** – для кількісних підрахунків та лінгвістичної інтерпретації результатів.

Матеріалом проведеної наукової розвідки вибрано роман М. Етвуд «Оповідь служниці» та його переклад українською мовою у виконанні О. Оксеніч.

Результати. Відомий лінгвіст Ш. Баллі вважає, що головна функція мови полягає у вираженні емоцій [3]. Мова не слугує лише для передачі інформації та обробки отриманих знань чи досвіду, адже всі ці процеси супроводжуються емоціями, почуттями, хвилюванням і через це неможливо не враховувати їх у лінгвістичних дослідженнях.

Вивчення емоцій – складний процес, розуміння їхньої сутності потребує залучення різних наук, наприклад психології, яка дає змогу краще зрозуміти мотиви дій людини, мету, яку вона переслідує, та вплив на інших людей.

На рівні тексту емоційність перетворюється на категорію емотивності, що вважається властивістю мови реалізовувати власними засобами емоційність як факт психіки, відтворений у семантиці лінгвальних одиниць [3]. Інакше кажучи, емотивність – це емоційність у мовному значенні, коли за рахунок вербалізаторів здійснюється певний вплив на емоційний стан співрозмовника/читача. Емоційність та емотивність – поняття, що належать до площини мови, але є процесами, що відрізняються за спланованістю, контролем, ступенем усвідомленості тощо [3].

В українському мовознавстві емотивність є невід'ємним компонентом семантичної структури мовної одиниці, яка відображає емоційне ставлення носіїв мови до позначеного [4, с. 248]. Денотат значення лексеми може формуватися за допомогою емотивності. Такий зв'язок зумовлює виникнення суперечностей під час розгляду конотата та денотата, встановлення меж між ними [там само]. На думку М.В. Гамзюк, мовна реалізація емоцій є базою емотивності [5, с. 25], тоді як І.М. Літвінчук дотримується іншої точки зору: емотивність є результатом інтелектуального переосмислення емоційності, що експлікується в мові та мовленні [6, с. 2].

Емотивність може реалізуватися на різних мовних рівнях: на *фонологічному* рівні вона відображається в інтонації, адже одне й те саме слово можна вимовити з любов'ю, погрозою, гнівом; на *лексичному* рівні вона експлікується в лексемах, назвах емоцій, специфічній експресивній лексиці та лексиці, що

описує емоції; на *синтаксичному* рівні вона проявляється в різних емотивних структурах (еліпсис, ін.); на *текстовому* рівні – у структурно-семантичній організації висловлень, існуванні специфічних емотивних одиниць тексту, лінгвостилістичної виразності [7, с. 281].

У художніх творах категорія емотивності є двобічною, тобто вбирає план змісту й план вираження. Вона входить до когнітивного змісту тексту та є невід'ємною частиною емоційної частини прагматичних стратегій автора. Категорія емотивності слугує інтегральним підґрунтям текстів художніх творів, її вираження зумовлене культурологічними ознаками стилю автора, комунікативними правилами та особливостями менталітету соціуму [8, с. 96].

У межах представленого дослідження проаналізовано лексичні вербалізатори категорії емотивності. Увагу зосереджено на лексиці, що номінує/виражає/описує емоції. Ба більше, вивчено перекладацькі прийоми для адекватного відтворення українською мовою категорії емотивності.

Передусім розглянемо лексику, що номінує емоції у досліджуваному матеріалі, і проаналізуємо лексему *love*, семантика якої є позитивною, її переклад здійснено за допомогою використання функціонального відповідника – лексеми «любов»:

It has nothing to do with passion or love or romance or any of those other notions we used to titillate ourselves with [9, с. 79].

Це не має нічого спільного із пристрасстю чи любов'ю, чи романтикою, чи будь-яким іншим явищем із тих, якими ми звикли лоскотати свою уяву [10, с. 90].

У такий самий спосіб перекладається й вираз *to be excited*, який має позитивне значення:

I'm so excited I can hardly breathe, but I keep a steady pace [9, с. 132].

Я в такому захваті, що ледве дихаю, але крокую рівно [10, с. 151].

У тексті досліджуваного твору має місце й негативно забарвлена лексика, оскільки персонажі експлікують свої емоції, страхи і хвилювання в тяжкі періоди свого життя. У наступному прикладі вживано прикметники *jealous, unhappy* з негативним значенням, однак вони відтворюються нейтральними українськими відповідниками, не

інтенсифікують емоційний вплив на читача, лише передають головний зміст вислову. Перекладач вибирає українські відповідники – *заздрити* та *нещасна*:

Partly I was jealous of her; but how could I be jealous of a woman so obviously dried-up and unhappy? You can only be jealous of someone who has something you think you ought to have yourself. Nevertheless I was jealous [9, с. 126].

Частково я заздрила їй, але як можна заздрити жінці, яка так помітно виснажена й нещасна? Заздрити можна лише тому, хто має щось, чого ти бажав. І попри це я заздрила їй [10, с. 144].

Установлено, що лексика, яка номінує емоції, передається українською мовою завдяки прийому додавання, що інтенсифікує експресивність вислову.

Лексика, що непрямо експлікує емоції, тобто вказує на певну причину, результат або якісь прояви позначаємої емоції, як правило, перекладається описово, що проілюстровано уривком нижче:

I freeze, cold travels through me, down to my feet [9, с. 131].

Я завмираю, тілом прокочується холод, із голови до ніг [10, с. 152].

Наведений приклад показує, що стан героїні, її тривога та хвилювання, що мають зовнішні прояви, відтворено українською мовою дослівно.

Протягом усього тексту досліджуваного твору перекладач прибігає до використання дослівного перекладу, не вживаючи занадто емоційних посилювачів. Таким чином, зберігається схожість перекладеного тексту з оригіналом:

Once I'd finished being angry, I felt as if a piece of me had been cut off – a piece of my heart, which was surely now dead as well [9, с. 31].

Щойно я припинила злитися, відчула наче від мене відрізали частину – шматок серця, який наразі теж був мертвий [10, с. 27].

Однак зафіксовано й випадки, коли вербалізатори емоцій перекладаються за допомогою відповідників, які посилюють градус емоційності висловлювання. Наприклад, *the nature of the pain I suffered* відтворено українською мовою через уживання емоційно забарвленого *біль*, що пронизував моє серце, що повною мірою передає трагізм ситуації.

Опис внутрішнього стану героїні передається за допомогою відповідників із конкре-

тизацією семантики лексем із нейтральним значенням у мові оригіналу, таким чином, посилюється сприйняття емоційного тла реціпієнтом, і показано, наскільки героїня, наприклад, обурюється через певні події та ситуації.

Далі проаналізуємо лексику, що виражає емоції, та особливості її перекладу. До такої лексики уналежнюємо афективи, тобто слова, до семантичного складу яких входять емотивний складник (вигуки, лайка, жаргонізми тощо) та конотативи.

Емоційний стан може виражатися за допомогою низки вигуків *ah, eh, hmtt, oh, uh*. Їх семантичне наповнення визначається виключно за допомогою контексту [11, с. 77]. Емоційні прояви персонажів досліджуваного твору часто супроводжуються вигуками. Відзначимо, що під час відтворення вигуків перекладач підбирає українські, тому їх перекладу притаманна найменша ступінь трансформативності.

У проаналізованих прикладах вигуки можуть експлікувати як позитивний, так і схвильований емоційний стан. Уживані під час перекладу нейтральні українські відповідники наближують відтворений текст до оригіналу:

Oh what a beautiful morning [9, с. 72].

О, який чудовий ранок [10, с. 82].

У досліджуваному тексті також зафіксовано випадки вживання обценної лексики для експлікації агресії, обурення за допомогою *damn, stupid, fool, shit*, що вказують на край емоційний стан людини, яка не може втримати під контролем власні емоції. Тоді перекладач удається до прийому експресивної конкретизації, вибираючи зрозумілий українському читачеві відповідник.

Лексичні стилістичні засоби (метафори, фразеологізми, неологізми, порівняння тощо) та особливості їх перекладу також увійшли до фокусу уваги нашої наукової розвідки.

Метафори допомагають інтерпретувати емоції крізь поняття конкретної сфери (речей, орієнтирів, предметів), таким чином виконуючи різні прагматичні функції: естетичні, культурні, філософські, психологічні [12].

Під час перекладу метафор перекладач, як правило, удається до смислового розвитку або до опису, щоб повною мірою передати задум письменниці. У наведеному нижче прикладі застосовано прийом смислового розвитку під час перекладу метафори:

Time washed over me, washed me away, as if I'm nothing more than a woman of sand, left by a careless child too near the water. I have been obliterated for her. I am only a shadow now [9, с. 177].

Час покотився по мені хвилею, змив мене, наче я – жінка з піску, залишена легковажною дитиною надто близько до води. Я знищена для неї. Тепер я просто тінь [10, с. 200].

Фразеологізми, що відрізняються цілісним значенням, розкривають певне поняття, пов'язане з предметами опосередковано [11, с. 81]. Різна система понять між мовами відіграє важливу роль під час перекладу. Тому під час відтворення фразеологізмів переклад передусім звертається до змісту висловлювання й абстрагується від його складників [5, с. 24].

Переклад фразеологізмів може бути повноеквівалентний, частково-еквівалентний та неідіоматичний [8]. У досліджуваному перекладі тексту художнього твору переважає частково-еквівалентний переклад із застосуванням прийому компенсації.

Щодо перекладу порівнянь необхідно відзначити, що воно здійснюється за допомогою або калькування, або прийому додавання для кращої передачі емоційного стану персонажів, що проілюстровано такими прикладами:

• *I cram both hands over my mouth as if I'm about to be sick, drop to my knees, the laughter boiling like lava in my throat* [9, с. 115].

Я затуляю рота обома руками, наче мене от-от знудить, падаю на коліна, сміх, наче лава, кипить у моєму горлі [10, с. 133] (КАЛЬКУВАННЯ).

• *I stand a moment, emptied of air, as if I've been kicked* [9, с. 219].

Секунду я нерухома, не маю чим дихати, наче з мене ударом вибили повітря [10, с. 249] (ДОДАВАННЯ).

Висновки. Отже, нами було проаналізовано переклад лексики, що номінує/описує/виражає емоції, а також лексико-стилістичні засоби (метафори, порівняння, фразеологізми), що також уживаються для передачі емоційного стану персонажів твору. Виявлено, що для забезпечення адекватної передачі задуму письменниці на мову перекладу, а значить, і запланованого впливу на читача, перекладачка удалася до використання нейтральних відповідей, рідше – до експресивно забарвлених, а також перекладацьких трансформацій, співвідносивши враження емоцій з українською національною поведінкою. Під час відтворення досліджуваного тексту художнього твору українською мовою спостерігається вживання прийому смислового розвитку, конкретизації, додавання та дослівного перекладу задля збереження оригінальних лексичних та лексико-стилістичних вербалізаторів емоцій.

Література:

1. Бондарчук Т.І. Лексичні засоби вираження емотивного значення в сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2016. № 5. С. 285–289.
2. Штефанюк Н.С. Дослідження емотивності як лінгвістичної категорії у сучасному мовознавстві. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. Вип. 15. С. 199–207.
3. Рижевська О.І. Категорії «емоційність» та «емотивність» у художньому тексті. *Текст і дискурс: Конґнітивно комунікативні перспективи*. 2017. URL: <http://englishcontext.kpnu.edu.ua> (дата звернення: 12.02.2024).
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
5. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 29 с.
6. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / за ред. Н.Д. Бабич. Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. 496 с.
7. Чайковська Є.Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2010. С. 279–287.
8. Болдирева А.Є. Смісловий розвиток при перекладі. *Записки з романо- германської філології*. 2019. Вип. 2. С. 93–102.
9. Atwood M. *The Handmaid's tale*. London : Vintage Books, 1986. 320 p.
10. Етвуд М. Оповідь служниці / пер. з англ. О. Оксенич. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 272 с.
11. Кузенко Г.М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. С. 76–83.
12. Brigita B. *Literary translation of culture-specific items in Lithuanian translation of Orwell's «Down and Out in Paris and London»*. Vytautas Magnus University, 2013. URL: <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/7673d38f-da2d-4fa7-adcf-2b921f2f0440/details> (дата звернення: 22.10.2023).

References:

1. Bondarchuk, T.I. (2016). Leksychni zasoby vyrazhennia emotyvnogo znachennia v suchasni nimetskii movi [Lexical means of emotive meaning expression in German]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievrop. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Serii «Filolohichni nauky. Movoznavstvo»*. № 5. S. 285–289. [in Ukrainian]
2. Shtefaniuk, N.S. (2017). Doslidzhennia emotyvnosti yak linhvistychnoi katehorii u suchasnomu movoznavstvi [Study of emotiveness as a linguistic category in modern linguistics]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. Vyp. 15. S. 199–207. [in Ukrainian]
3. Ryzhevska, O.I. (2017). Katehorii «emotsiinist» ta «emotyvnist» u khudozhnomu teksti [Categories of emotivity and emotiveness in a literary text]. *Tekst i dyskurs: Konhnityvno komunikatyvni perspektyvy*. URL: <http://englishcontext.kpnu.edu.ua> (data zvernennia: 12.02.2024). [in Ukrainian]
4. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics : terminological encyclopaedia]. Poltava : Dovkillia. 716 s. [in Ukrainian]
5. Hamziuk, M.V. (2001). Emotyvnist frazeolohichnoi systemy nimetskoï movy [Emotiveness of the German phraseological system] : avtoref. dys. ... doktora filol. Nauk : spets. 10.02.04 «Hermanski movy». Kyiv. 29 s. [in Ukrainian]
6. Kultura fakhovoho movlennia [Culture of professional communication] : navchalnyi posibnyk / za redaktsiieiu N.D. Babych. Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2006. 496 s. [in Ukrainian]
7. Chaikovska, Ye.Yu. (2010). Poniattia «emotyvnist» ta «ekspresyvnist» u movi nauky [Notions of emotiveness and expressiveness in science language]. *Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*. Kyiv, S. 279–287. [in Ukrainian]
8. Boldyreva, A.Ye. (2019). Smyslovyi rozvytok pry perekladi [Meaning extension on translation]. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii*. Vyp. 2. S. 93–102. [in Ukrainian]
9. Atwood, M. (1986). *The Handmaid's tale*. London : Vintage Books, 1986. 320 p.
10. Etvud, M. (2020). *Opovid sluzhnytsi / per. z anhl. O. Oksenykh*. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozwillia, 2020. 272 s. [in Ukrainian]
11. Kuzenko, H. M. (2000). Movni zasoby vyrazhennia emotyvnosti [Lingual means of emotiveness expression]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. T. 18. *Filolohichni nauky*. S. 76–83. [in Ukrainian]
12. Brigita, B. (2013). Literary translation of culture-specific items in Lithuanian translation of Orwell's «Down and Out in Paris and London». Vytautas Magnus University. URL: <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/7673d38f-da2d-4fa7-adcf-2b921f2f0440/details> (data zvernennia: 22.10.2023).